

КУЛТУРНА САРАДЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЧЕХОСЛОВАЧКЕ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

82

Сажетак: Овим радом даје се преглед сарадње Југославије и Чехословачке на културном плану од њиховог стварања 1918. па до нестанка Чехословачке 1938–1939. године. Аутор је покушао да представи активност обе државе у школовању Југословена у Чехословачкој, изградњи Александровог дома у Прагу, организовању разних свечаности и других манифестација са популаризацијом југословенске и чехословачке литературе, музике, позоришта и уметности, раду Југословенско-чехословачке лиге и других видова културног повезивања две земље. Истраживање указује колико је била јака сарадња две државе на просветном и културном нивоу, пуних двадесет година, од њиховог настанка после Првог светског рата па до нестанка Чехословачке пред Други светски рат.

Кључне речи: *културна сарадња, Александров дом у Прагу, југословенски студенти, феријалне стипендије, празници, Југословенско-чехословачка лига*

После завршетка Првог светског рата и распада Аустроугарске монархије, већ 28. октобра 1918. формирана је независна Чехословачка Република. У исто време ослобођени су Србија и Београд, а убрзо је дошло и до уједињења јужнословенских земаља 1. децембра (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (КСХС), касније Краљевина Југославија (КЈ)). Још пре Првог светског рата појединци из Чешке и Србије су сарађивали на политичком пољу и били присутни на мањим или већим културно-просветним манифестацијама (слетови Сокола, новинарски конгреси, уметничке изложбе итд). Стварањем Чехословачке Републике и Краљевине СХС већ у првим месецима њиховог постојања дошло је до зближавања две државе, а поготово када су се осетиле угрожене могућношћу рестаурације Хабсбуршке династије и мађарским ревизионизмом. Обе државе приближиле су се једна другој посебним уговорима и створиле савез Малу антанту уз прикључивање Краљевине Румуније.

Уговором о Савезу између КСХС и Чехословачке 14. августа 1922. предвиђено је да се он прошири и на културно поље. Поред сталне политичке сарадње две државе, која је 20-тих година XX века све више јачала, тек 13. новембра 1929. (односно два дана касније) дошло је до потписивања Декларације о школским и културним везама КЈ и Чехословачке Републике.² Декларација је представљала чи-

¹ архивски саветник, dragos.petrovic@gmail.com

² АЈ, 66 (Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије), 71-186, Акт

тав један програм³ и позивала се „на давне културне везе између оба народа које олакшавају и појачавају везе на свим пољима људског рада... и да духовне везе између КЈ и Чехословачке Републике буду појачаване свима средствима“.⁴ Владе двеју држава биле су задужене да брину „о што тешњем зближењу на пољу основног, средњег, стручног и високог школства“.⁵ Овом Декларацијом Југославија и Чехословачка преузеле су дужност да се брину о народној просвети, отварању и развоју библиотека, унапређењу науке, литературе, уметности, позоришта, као и институција које су бринуле о социјалном старању студената. Коначно, владе обе државе, преко својих министара, биле су задужене да предвиде одговарајућа финансијска средства у буџету којима би потпомогле успостављање културних веза Југославије и Чехословачке.⁶

У духу ове Декларације 28. априла 1930. донета је одлука да се распише конкурс за 25 феријалних стипендија. Добитници стипендија били су стипендисти Министарства просвете Чехословачке Републике на месец дана, у циљу изучавања чешког језика и чешке културе. Расписан је и конкурс за пет стипендија за професоре средњих школа, укупно десет стипендија за студенте универзитета у Београду, Загребу и Љубљани и Факултета у Скопљу, као и десет за ученике виших разреда средњих школа. Убрзо је Министарство просвете за наредну школску годину 7. септембра 1930. расписало конкурс на основу одредби Декларације о школским и културним везама КЈ и Чехословачке Републике и реципроцитету, тј. културној сарадњи.⁷ Предвиђено је да стипендисти буду послати на месец дана у Чехословачку у циљу изучавања чешког језика и културе. Очигледно је овакав конкурс за феријалне стипендије Министарства постојао сваке године. Међутим, због економске кризе 30-тих година број места је био мањи јер се види да је Министарство просвете 1934. одобрило феријалне стипендије за три професора, пет студената и осам ученика средњих школа и за њихов шестонедељни боравак у Чехословачкој уплатило 35.000 динара.⁸ Министарство просвете у Београду је 1936. решило да у Чехословачку пошаље десет кандидата,⁹ а организовало је 1938, по реципроцитету са Чехословачком,

МИП КЈ од 17. 12. 1929. Пов. Бр. 15730 и Министарство просвете Опште одељење Пов. П. Бр. 37 од 25. 12. 1929, Декларацију о школским и културним везама Краљевине Југославије и Чехословачке Републике потписали су 15. 11. 1929. чехословачки министар др Иван Дерер и министар просвете КЈ Божић Максимовић.

³ Љубодраг Димић, *Југословенско-чехословачке културне везе (1918–1938): Прокламовано и стварно*, Од Мораву к Моравџ: Од Мораве до Мораве. III. Брно – Нови Сад, 2017, 299.

⁴ АЈ, 66-71-186, Члан 1 Декларације.

⁵ Члан 2 Декларације.

⁶ Члан 3 Декларације;

⁷ АЈ, 66-71-186, Министарство просвете П. Бр. 32848 од 7. 9. 1930, Одлука о расписивању конкурса за једномесечне стипендије Министарства просвете Чехословачке.

⁸ АЈ, 66-443-702. Одлуком Министарства просвете послата су као феријални стипендисти у Чехословачку три професора: Радослав Бошковић, суплент Друге мушке гимназије у Београду, Крста Љумовић, директор гимназије у Штипу, и Антун Овен, професор гимназије у Марибору, а поред њих и пет студената. После пута имали су задатак да напишу извештаје или реферате о раду и боравку у Чехословачкој.

⁹ Исто. Одлуком Министарства од 11. јула 1936. као феријалне стипендисте у Чехословач-

конкурс за 25 феријалних стипендија.¹⁰ Министарство просвете Чехословачке издвојило је за пет професора по 2.000 круна и за двадесет стипендија за ученике средњих и стручних школа по 1.200 круна. Краљевина Југославија је 1938. примила ученике из Чехословачке на месец дана, док је Министарство просвете обезбедило новац за професоре по 4.000 динара, студенте 3.000 и ученике средњих школа 2.500 динара.¹¹

НАГРАЂИВАЊЕ ПИСМЕНИХ РАДОВА

После доношења Декларације о школским и културним везама КЈ и Чехословачке Републике на основу извештаја из 1933. можемо закључити да је појачана активност и сарадња оба министарства просвете довела до стварања реципрочних награда које су додељивале владе – Краљевина Југославија 28. октобра поводом празника Чехословачке Републике у износу од 6.000 динара, а Чехословачка у одговарајућем износу за празник Светог Саве.¹² О успостављању ових награда и њиховом спровођењу бринуло се Министарство просвете у Београду које је затражило од посланства у Прагу да се исплати новац награђенима за тематске радове на Универзитетима у Прагу, Брну и Братислави у износу од 3.000 динара.¹³ Преко југословенског посланства Министарство просвете у Београду наставило је, у другој половини 30-тих година, да шаље универзитетима у Чехословачкој по 2.000 динара за студентске радове о односима КЈ и Чехословачке.¹⁴ Министарство просвете у Прагу на исти начин је слало новац за студентске радове у Краљевини Југославији, преко Министарства просвете у Београду и ректората универзитета у Београду, Загребу и Љубљани. Универзитети су за Светосавске награде добили новац у истом износу за три најбоља студентска састава о КЈ и Чехословачке.¹⁵ Писмени радови студената Чехословачке Републике и Краљевине Југославије у континуитету су награђивани од 1931. па до 1939. када је Чехословачка као држава нестала.

СТУДЕНТИ И УЧЕНИЦИ ИЗ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ И АЛЕКСАНДРОВ ДОМ У ПРАГУ

Пре Првог светског рата у Праг и друге чешке градове на студије су одлазили студенти из Србије и јужнословенских земаља најчешће на техничке, пољо-

ку послати су супленти из Скопља и Ваљева, по један професор из Љубљане и Загреба и шест студената (четири из Београда, по један из Загреба и Љубљане, пет са Филозофског и један са Медицинског факултета).

¹⁰ Исто. Одлука Министарства просвете Опште одељење I бр. 17348 од 7. 5. 1938; АЈ, 66-443-702. Министарство просвете формирало је Комисију за преглед молби и избор кандидата феријалних стипендија и у њој је био Владимир Велмар Јанковић, тада виши саветник Министарства просвете. Одлуком Министарства и Комисије одлучено је да у току лета 1938. Живко А. Спасић, пристав Министарства просвете, предводи феријалне стипендисте.

¹¹ Исто. Акт Просветног референта при Посланству КЈ у Прагу бр. 88 од 25. 6. 1938.

¹² АЈ, 66-443-702. Акт посланства КЈ у Прагу бр. 69/33. од 27. 1. 1933.

¹³ Исто. Одлука Министарства просвете Опште одељење П. бр. 2839 од 4. 2. 1933.

¹⁴ Исто. Акт Министарства просвете Опште одељење П. бр. 8028 од 7. 3. 1936; П. бр. 50422 од 12. 12. 1936; П. бр. 2450 од 24. 1. 1938.

¹⁵ АЈ, 66-443-702.

привредне и уметничке факултете и академије. Већ првих година после рата део студената из КСХС наставио је да одлази на студије у Чехословачку. Посланство Краљевине СХС средином 1919. јавља из Прага да је преко 1000 студената Југословена у Чехословачкој, да већина немају стипендије и да се налазе у тешкој материјалној ситуацији и да чак напуштају студије.¹⁶ Очигледно је један део младих остао у иностранству после тешких ратних година, али без новца и помоћи новостворене државе тешко су се сналазили у Прагу и Чехословачкој. Чехословачка Влада је убрзо одлучила да купи један павиљон од Друштва за подизање чехословачке средњошколске омладине. Чехословачке власти су га комплетно опремиле за југословенске студенте и септембра 1923. дошло је до формирања првог, провизорног колеца за Југословене у Прагу. Дом се налазио на Бубенечу, на Белкредихо триди, и носио је назив „Jihoslovenská studentska kolej“. Министарство просвете у Прагу предало је Дом у надлежност Чехословачко-југословенској лиги у Прагу да га користе југословенски студенти. Просветне власти Краљевине СХС, у првој половини 20-тих година, давале су више стипендија југословенским студентима који су одлазили у Чехословачку. Број стипендиста је варирао – у мају 1923. било их је 167, августу 121, почетком 1924. пао је на 110, наредне године се повећао на 167, док је наредних година знатно опадао.¹⁷ У оквиру посланства КСХС у Прагу деловао је Просветни инспекторат, на челу са Драгутином Прохаском, хрватским славистом и књижевним критичаром, који је пратио школовање југословенских студената и стипендиста у Чехословачкој. Он је писао министарству да је 1924/1925. било шездесет државних стипендиста, осамдесет студената који су се школовали о трошку родитеља и педесет специјализаната. Инспекторат је помагао и бројне абитуријенте, њих око сто, који су се усавршавали у Прагу и Брну. На основу овог извештаја можемо закључити да је школске 1924/1925. године на школовању у Чехословачкој било близу три стотине југословенских студената, ђака и специјализаната.¹⁸ Истовремено, средином 20-тих, у Дому је живело преко осамдесет студената из Југославије. Њихово збрињавање на универзитетима у Прагу, Брну и Братислави настављено је и наредних година. Почетком 30-тих одлучено је да се сазида „Александаров колеј“ (Александаров колец, данас колец Коменског) за југословенске студенте који су се иселили из дома и уступили га Чесима, студентима из Поткарпатске Русије, који су у њему становали све до 1936. када је срушен.¹⁹

Иницијативом Чехословачко-југословенске лиге у Прагу, крајем 20-тих година, предузета је акција да се у Прагу подигне Дом за југословенске студенте. Ангажовањем председника Југословенско-чехословачке лиге Министарство просвете је увидело потребу да се изгради Југословенски студентски дом у Прагу и крајем 1929. се обратило Министарству финансија тражећи кредит од 400.000 динара. Министарство просвете је прво уплатило само део новца, а 5. фебруара 1930. донело је

¹⁶ АЈ, 66-443-702; Момчило Митровић, *Сарадња Београдског универзитета са универзитетима у Чехословачкој 1918–1939*, Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, свеска 1, Врно, 2006: Matice moravska, 299.

¹⁷ Исто, 300.

¹⁸ Љ. Димић, *н. д.*, 294.

¹⁹ АЈ, 66-443-702. Извештај Љубомира Матића, просветног референта при посланству КЈ у Прагу од 31. 3. 1938. о Александаровом дому и југословенским студентима.

одлуку да се отпочне изградња Југословенског студентског дома у Прагу.²⁰

Конечно, „Александров колеј“, тј. Александров дом у Прагу, почео је да се гради 1931, а завршен је на празник Чехословачке Републике 28. октобра 1933. када је и отворен. Александров колеј имао је више назива (Александров дом, Дом Краља Александра и Јужнословенска кућа). Највеће заслуге за његово подизање припадају Петру Зенклу,²¹ тадашњем председнику Прашке општине, и архитекти Николи Добровићу,²² прашком ђаку, који је израдио пројекат Александровог дома као троспратну зграду колеца у Стрешовицама. Зграда је урађена у стилу тадашње модерне, препознају се елеганција и облици интернационалног стила, са дозом монументалности карактеристичном за 30-те године.²³

Унутрашњост Дома састојала се од ширег простора за комуникацију, постојало је централно грејање, собе су биле намештене, имале су радио и одговарајуће писаће столове, ормане и полице за књиге, док су купатила имала топлу и хладну воду. Александров дом имао је сто једну једнокреветну, четрдесет пет двокреветних и пет соба са четири кревета. У њему је могло да се смести 211 студената. Поједине собе су имале засебна купатила, док се у партеру налазило заједничко купатило. У приземљу су се налазиле просторије за спортске активности, стони тенис и одбојку. У сутерену се налазио ресторан, тј. менза.

„Друштво за југословенске студентске домове у Чехословачкој при Чехословачко-југословенској лиги у Прагу“ управљало је Александровим домом. У управи Друштва био је кураторијум састављен од једанаест чланова које је именovalo по једног члана (чехословачко Министарство просвете, социјалне политике, финансија и грађевина, Министарство просвете КЈ и Посланство КЈ у Прагу), док је општина града Прага именovala два члана, а Чехословачко-југословенска лига три.

У Александров дом примани су југословенски и чехословачки редовни студенти на прашким високим школама, а од 1934. примани су и Румуни. У Дому су углавном боравили југословенски студенти све до 1937. када се њихов број знатно смањило (у њему је 1938. становало укупно сто десет студената из Југославије, док су остала места попунили Чеси и нешто мало Румуна). Највећи број југословенских студената долазио је из Словеније (39), потом из Босне (24), Далмације (17), Србије (12), Хрватске (9), Војводине (8), а само један је био из Јужне Србије.²⁴

Југословенски и румунски студенти плаћали су за једнокреветну собу 210 круна, за двокреветну по 150, а четворокреветну по 100 круна месечно, док су исте

²⁰ Исто. Одлука Министарства просвете од 5. 2. 1930. о додели помоћи од 100.000 динара за подизање Дома за југословенске студенте у Прагу.

²¹ Петр Зенкл (Табор, 13. 6. 1884 – САД, 2/3. 11. 1975), чешки политичар, градоначелник Прага, председник Националне социјалистичке партије (1945–1948), прогнан после 1948, и председник Савета слободне Чехословачке (1949–1974).

²² Никола Добровић (Печуј, 12. 2. 1897 – Београд, 11. 1. 1967), архитеката и професор на Архитектонском факултету у Београду.

²³ Архитектонске споне Београд – Праг, Београд 1997. <http://beogradskonasledje.rs> (приступљено 14. 4. 2020)

²⁴ АЈ, 66-443-702. Извештај Љубомира Матића, просветног референта при посланству КЈ у Прагу, 31. 3. 1938. о Александровом дому и југословенским студентима.

собе Чеси плаћали 30 круна више. Само за југословенске студенте постојале су месечне новчане потпоре и помоћ у храни. Током школског семестра 1937/1938. сакупљено је педесет осам потпора (донације или помоћ) у износу од 3.975 круна, којим се делимично покривало плаћање соба. У том периоду за југословенске студенте обезбеђено је укупно 625 бесплатних доручака и 670 бесплатних ручкова, а то је месечно износило 4.177,50 круна. Студенти нису били у обавези да једу у мензи, али ако су то желели морали су да обезбеде бонове. Оброци у мензи су износили око девет круна по дану (1,50 за доручак, 4,50 за ручак и 3 за вечеру). Између осталог, одвајано је и пет месечних стипендија подршке по 100 круна за југословенске студенткиње.

Постојао је Фонд Краља Александра Првог Ујединитеља као стални фонд који је настао 1934. када су Чеси замолили краља Александра за дозволу да Дом назову „Александрова колеја“. Том приликом он је дао свој пристанак и прилог од 100.000 динара. Уместо за изградњу зграде Дома Чеси су од тог новца основали Фонд из кога су могли да помажу југословенске студенте. Поред тога, Министарство просвете у Прагу предвидело је сваке године у свом буџету кредит од 30.000 круна за помагање југословенских и бугарских студената. Подршка, помоћ или стипендије, даване су у три категорије у виду подршке у ослобођењу и плаћању школарине, подршке или стипендије дипломираним студентима који долазе на специјализацију у Чехословачку и помоћ сиромашним студентима у новцу. Ова последња добијана је од Министарства посредством „Александрова колеја“ или Чехословачко-југословенске лиге у Прагу. Новац је слаг у два дела Лиги или колецу који су га месечно исплаћивали студентима. Студенти (специјализанти) који су становали ван колеца добијали су од чехословачког Министарства просвете новчану помоћ која се кретала од 1.800 до 3.000 круна за пола године.

Стипендија из „Задужбине краља Александра Првог Ујединитеља“ износила је 500 круна месечно. Чехословачка Влада је после смрти краља Александра 12. октобра 1934. одредила 2.000.000 круна и основала фонд под називом „Задужбина Витешког Краља Александра Првог Ујединитеља за југословенске слушаоце високих школа у Чехословачкој републици“. Министарство просвете у Прагу управљало је задужином и додељивало по двадесет стипендија југословенским студентима сваке године „који студирају или желе да студирају на високим школама у Чехословачкој Републици“. Две године касније Министарство просвете у Прагу доделило је седамнаест стипендија за југословенске студенте и три студента Чеха или Словака из Југославије.²⁵

Међу стипендистима из „Задужбине Краља Александра Првог“ 1938. били су југословенски студенти Владимир Богуновић из Загреба, студент технике у Прагу, Антоније Чадиковић из Дебра, Петар Јањалија из Мостара, Милорад Марјановић и Милан Вукић из Сарајева, Фрањо Скалар и Милан Варл из Љубљане, Шефко Пињо из Високог, Милан Жерјавић из Војног Крижа, Максимилијан Мајхен из Спод. Воличине, сви студенти технике у Прагу, Душан Лудвиг из Брасловаче (Цеље), студент филозофије у Прагу, Златко Фаулветер из Слатине, студент Уметничке академије у

²⁵ Исто. Стипендија из Задужбине краља Александра Првог Ујединитеља за 1935/1936 износила је годишње око 5.000 круна.

Прагу, Марјан Лавренчић из Љубљане, Срећко Батић из Кочевја, Александар Божић, сви студенти технике у Брну, Лазар Стошић из Петке (Лазаревац), студент агрономије у Брну, Тонка Лазић из Бијељине, магистар фармације, као и три Чеха (југословенски држављани) – Јозеф Кортус, студент технике у Прагу, Франтишек Мер, студент рударства у Прибраму, и Михаел Шустер, студент медицине у Прагу.²⁶

Посредством извештаја просветног референта при посланству КЈ у Прагу сазнајемо да се 1938. у Чехословачкој школовало више од три стотине југословенских студената и средњошколаца (у Прагу 229, Брну шездесет шест, а остали у Табору, Прибраму, Ледници на Мораве и другим местима – укупно њих шеснаест). Највећи број студирао је на техничким факултетима, њих 165, на Филозофском факултету осамнаест, Медицинском шеснаест, Ветеринарском петнаест, Агрономском петнаест, Високој трговачкој школи шест, Правном пет, Хемијском пет, Шумарском четири, Рударском три, Теолошком један, Конзерваторију и уметничкој академији осам – укупно 261 студент. Истовремено, на Вишој текстилној школи учило је њих тридесет, Вишој пољопривредној и воћарској девет, Уметничко-индустријској школи три, Вишој индустријској два и Теолошкој један, што је укупно четрдесет пет студената. Поред ових факултета и виших школа, њих троје ишло је у Слободну школу политичких наука, а два студента у Задружну школу.

Техничке факултете у Прагу студирало је 147 студената – Филозофски факултет седамнаест, Медицински петнаест, Агрономски дванаест, Конзерваториј у музици и Уметничку академију девет, Високу трговачку школу шест, Правни факултет пет, Хемијски пет, Шумарски четири, Уметничко-индустријску школу три, Вишу индустријску школу два, Слободну школу политичких наука три и Задружну школу два студента. Истовремено, у Брну је технику учило осамнаест студената, Ветеринарски факултет петнаест, Агрономски три, Филозофски и Медицински факултет по један, а немачку и чешку Текстилно-индустријску школу двадесет осам студената и средњошколаца.²⁷

Према статистичким подацима у Чехословачкој се школске 1938/1939. школовало више од три стотине студената и ученика. Највећи број њих били су из Дравске бановине 55 (25,2%), затим из Дринске 41 (18,8%), Савске 34 (15,5%), Приморске 30 (13,7%), Дунавске 16 (7,3%), Вардарске 12 (5,5%), Врбаске и Моравске по 9 (4,1%), а најмање је било из Зетске бановине, пет студената и ученика (2,2%). Интересантно је поменути да су се у Братислави школовали студенти и средњошколци, сви из Дунавске бановине, на Евангелистичком богословском факултету шест студената, по један на Правном факултету, Музичкој и Драмској академији, Вишој педагошкој академији и Вишој пољопривредној задружној школи. Школовало се свега тринаест девојака из Краљевине Југославије (у Прагу седам на високим школама и три на специјализацији, у Брну једна на Филозофском факултету, а у Братислави по једна студенткиња на Драмско-музичкој академији и Вишој педагошкој школи).²⁸

²⁶ АЈ, 66-443-702. Извештај Љубомира Матића, просветног референта при посланству КЈ у Прагу, 31. 3. 1938. о Александровом дому и југословенским студентима.

²⁷ Исто

²⁸ АЈ, 66-444-702. Статистички извештај за школску 1938/1939. годину

Захваљујући извештају Љубомира Матића, просветног референта у Прагу, можемо закључити да је Александров дом примао југословенске студенте и после нестанка Чехословачке, закључно са школском 1939/1940. годином, јер је Матић почетком 1940. отишао из Прага.²⁹

Стипендирање југословенских, односно чехословачких, студената отпочело је преко Министарства просвете још 1921/1922. године. Посебним конкурсом додељиване су две или више стипендија за студирање у Београду, односно Прагу, Брну или некој од високих школа у Чехословачкој. Стипендисти из Чехословачке примани су у Краљевину Југославију на усавршавање језика и изучавање блиских тема на катедрама друштвених наука, посебно из историје уметности, лингвистике, славистике, археологије, историји и других области. У Београду су се 1924/1925. школовала три студента из Чехословачке, 1925/1926. девет, 1934/1935. шест, 1935/1936. један, а нешто већи број њих студирао је на Универзитетима у Загребу и Љубљани.³⁰ Министарство просвете у Београду је за школску 1938/1939. расписало конкурс за студенте из Чехословачке, са месечном стипендијом која је износила 2.500 динара, а Министарство просвете у Прагу обавестило је Београд о избору троје студената.³¹ Последњим конкурсом из 1939/1940. додељене су четири стипендије за студенте из Чехословачке.³²

У међуратном периоду број стипендиста из Чехословачке на југословенским универзитетима био је мали. Можемо закључити, по примеру Универзитета у Београду, где је број стипендиста био једноцифрен, као и да је на универзитетима у Југославији студирало годишње до двадесет студената из Чехословачке, да број студената из Чехословачке Републике који су се 20-их година школовали у Југославији не прелази бројку од две стотине. Истовремено, број Југословена на студијама у Чехословачкој је био знатно већи. У првој половини 20-тих било је и до три стотине педесет студената и ђака из Југославије, у другој половини тај број је опао за пола, да би се 30-тих година XX века број студената из Југославије који су учили у Чехословачкој поново повећао. Установили смо да се 1938. школовало преко три стотине студената и ђака. Тако можемо закључити да је у међуратном периоду на чехословачким универзитетима и високим стручним школама студирало и учило приближно 5.000-6.000 студената и средњошколаца из Краљевине Југославије.

²⁹ Исто. Извештај Љубомира Матића од 15. 2. 1940, Београд. Посланство КЈ у Прагу још је марта/априла 1939. спуштено на ранг Генералног конзулата. Љубомир Марић је био професор у Првој београдској гимназији „Краљ Александар“, а после Драгутина Прохаске и Јанка Претнара у Посланству и Генералном конзулату у Прагу 1937–1940. радио је као просветни референт.

³⁰ АЈ, 66-443-702; М. Митровић, *н. д.*, 302.

³¹ АЈ, 66-443-702. Извештај Посланства Чехословачке у Београду бр. 1843 од 1. 3. 1939. о избору Славице Волфове, Јана Фридецког (*Jan Frydecky*) и др Рудолфа Бртана за стипендисте из Чехословачке да студирају на југословенским Универзитетима школске 1938/1939; Одлука Министарства просвете Опште одељење I бр. 22062 од 23. 6. 1939.

³² АЈ, 66-443-702; М. Митровић, *н. д.*, 299.

ПРОСЛАВЉАЊЕ ДАНА ЧЕХОСЛОВАЧКЕ НЕЗАВИСНОСТИ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

Првенствено су се, између два светска рата, у време доласка високих политичких представника из Југославије или Чехословачке, исказивали блискост, братство и заједништво између два народа, а посебно се истицало словенство преко соколског покрета који се зачео још у XIX веку у чешким и словачким крајевима тадашње аустријске империје. Солидарност и повезаност оба народа посебно се показивала приликом одржавања државних празника, организовања разних свечаних академија поводом истакнутих годишњица, трибина, предавања, концерата, позоришних представа, комеморативних скупова,³³ отварања библиотека и уметничких изложби, одржавања курсева језика и других блиских културних дешавања.

90

Један од догађаја који је свечаније обележен била је прва годишњица независности Чехословачке, прослављен као Дан Слободе 1919, пригодном академијом коју је организовало Чехословачко удружење у Београду. Том приликом говорили су Јосиф М. Кадлец, аташе посланства Чехословачке у Београду, и Ђура Остојић, председник Југословенског академског удружења „Скерлић“ у Прагу,³⁴ док је код „Касине“ одржана друга академија.³⁵

Дан независности Чехословачке Републике (28. октобар) између два светска рата редовно је прослављан у Београду готово сваке године, преко штампе и радија (30-тих година). Јавност у Београду и унутрашњости обавештавана је о одржавању прославе која је најчешће пропраћена свечаном академијом, низом предавања, концертима, соколским поселима, а за високе представнике југословенске Владе и државних институција, дипломатски кор, пријатеље Чехословачке и чехословачку колонију у Београду и Загребу, приређиван је свечани пријем у чехословачком посланству у Београду и конзулату у Загребу. Овај празник је, поред одржавања уметничких програма, предавања и говора, често био прилика да се Чехословачка „одужи“ појединцима на „символичан“ начин доделом чехословачких ордена или медаља.³⁶

Између два светска рата у чехословачко посланство на честитање празни-

³³ Свечаности откривању споменика посвећеног страдалим Чесима и Словацима у побуну против рата, који су стрељани 21. јуна 1918. у Крагујевцу, присуствовао је 28. септембра 1924. Јан Шеба, чехословачки посланик. У подизање споменика у Оломоуцу и Јиндриховицама српским војницима помрлим као заробљеници у Аустроугарској учествовале су обе државе и Југословенско-чехословачка лига. „Побуна чехословачког пука“, „Дочек гостију“, *Политика*, 28. 9. 1924, бр. 5901, 3-4; „Споменик стрељаним Чехословацима“, *Политика*, 29. 9. 1924, бр. 5902, 3-4.

³⁴ „Чешки празник“, *Политика*, 28. 10. 1919. бр. 4216, 2.

³⁵ „Чешка прослава“, *Политика*, 29. 10. 1919. бр. 4217, 3.

³⁶ У чехословачком посланству извршена је октобра 1935. предаја одликовања члановима Новосадског и Петроварадинског сокола (Игњат Павлас, Влада Вишошевић и други). Високи чешки ордени и медаље додељени су руководиоцима Сокола, поводом свечаности одржаних у Петроварадину 1934. када су освећени гробови Срба и једног официра Чеха, стрељаних 1914. године. „Одликовања и свечаности“, *Политика* 29. 10. 1935. бр. 9857, 3.

ка углавном су долазили заступници председника Владе,³⁷ министри, заступници или помоћници министара иностраних послова,³⁸ војни министри, официри у име Краља,³⁹ патријарх Димитрије,⁴⁰ председници Народне скупштине,⁴¹ народни посланици, сенатори, истакнутији политичари, представници разних хуманитарних удружења, појединци из културног живота града и друге личности. Уз велике свечаности, поводом 10-годишњице стицања независности Чехословачке Републике, отворен је Чехословачки Дом⁴² у Студеничкој улици бр. 83, где су се наредних година одржавале разне културне и уметничке свечаности, бројни курсеви учења чешког језика и друго. Поред Београда, прославе чехословачког празника пропраћене су и у другим југословенским градовима (у Нишу, Скопљу, на Сушаку), а на радију у Загребу др Баксе је 1930. одржао говор, како је писала тадашња штампа.⁴³ Половином 20-тих година, а поготово 30-тих, прославе чехословачког празника у Београ-

³⁷ Заступник председника Марко Трифковић, посетио је пре подне посланика Чехословачке Републике Антона Калину и честитао му у име Владе дан проглашења Чехословачке Републике. „Чешка прослава“, *Политика*, 29. 10. 1921. бр. 4855, 3.

³⁸ Приликом прославе годишњице ослобођења у чешком посланству било је уприличено примање. Заступник министра спољних послова др Михаило Гавриловић, Ж. Балугић и маршал двора пуковник Ј. Дамјановић, многи народни посланици и представници овдашњих посланстава били су на честитању. „Чешка прослава“, *Политика*, 29. 10. 1919. бр. 4217, 3; У име владе прославу је честитао министар спољних послова г. др А. Трумбић и шеф кабинета председника г. В. Поповић. У име Двора био је на честитању генерал М. Зечевић, а од стране војске генерал Петар Пешић, помоћник начелника главног генералштаба. „Чешка прослава“, *Политика*, 29. 10. 1920. бр. 4497, 3; Поводом чехословачког празника честитао је Војислав Маринковић, министар спољних послова, посланику Ј. Шеби. „Чехословачки државни празник“, *Политика*, 29. 10. 1924. бр. 5932, 6.

³⁹ У име Двора био је на честитању генерал М. Зечевић, а од стране војске генерал Петар Пешић помоћник начелника главног генералштаба. „Чешка прослава“, *Политика*, 29. 10. 1920. бр. 4497, 3; Били су јуче на честитању генерал Хаџић у име двора и војске, представници инвалидског удружења и других корпорација. „Чешка прослава“, *Политика*, 29. 10. 1921. бр. 4855, 3; У стан чешког посланика Шебе, у току целог дана, најугледнији наши грађани и званични представници државе долазили су да честитају... у име краља генерал Хаџић,... „Чехословачки 28. октобар“, *Политика*, 29. 10. 1923. бр. 5573, 2.

⁴⁰ Прослава и честитање у стану посланика Шебе у Позоришној улици... посета патријарха Димитрија посебно је изавала пажњу. „Чехословачки Дан слободе“ и „Прослава у Београду“, *Политика*, 29. 10. 1925. бр. 6291, 4.

⁴¹ Прослави чехословачког празника присуствовао је председник Народне скупштине Ј. Јовановић. „Чехословачки 28. октобар“, *Политика*, 29. 10. 1923. бр. 5573, 2; Посланик Флиедер са супругом „на дан Чехословачке Републике организовао је свечани пријем у посланству коме су присуствовали председник народне скупштине др Кумануди, представник председника владе врховни инспектор Дуњић“. „Прослава Чехословачког државног празника“, *Политика*, 29. 10. 1932. бр. 8789, 3; Свечаном пријему код посланика Велнера присуствовао је министар Г. Анђелиновић, председник Народне скупштине др К. Кумануди, подпредседник Сената др Плој, гувернер Народне банке Бајлони, подпредседник општине Добра Богдановић, дворски кор итд. „Прослава Чехословачког државног празника у Београду“, *Политика*, 29. 10. 1933. бр. 9145, 4.

⁴² „Отварање Чехословачког Дома у Београду“, *Политика*, 29. 10. 1928. бр. 7363, 1.

⁴³ „Прослава чехословачког државног празника“, *Политика*, 29. 10. 1930. бр. 8075, 3.

ду биле су организоване углавном од стране чехословачког посланства, појединих министарстава (министарства просвете, социјалне политике, војске и морнарице), више уметничких и хуманитарних друштава, Сокола, Југословенско-чехословачке лиге и других бројних појединаца, одржаване су свечане академије са пригодним програмима у дворанама код „Коларца“,⁴⁴ хотелу „Бајлони“,⁴⁵ другим хотелима и одговарајућим салама (најчешће соколанама).

Важна спона на политичком, али и на културно-просветном, плану између Чехословачке и Југославије биле су и прославе рођендана Томаша Гарика Масарика, првог председника Чехословачке Републике. Иако није обележаван истом енергијом као у Чехословачкој, он је прослављан на свечан и пригодан начин широм Југославије, а посебно у Београду. Обележавање Масариковог рођендана пропраћено је најчешће пригодним академијама, предавањима, представама у позоришту, говором или концертном на радију. У основним и средњим школама, као и на факултетима, читани су текстови о Томашу Масарику. Потреба за интензивнијом културном сарадњом демонстрирана је у Београду почетком марта 1920. на прослави обележавања седамдесетогодишњице његовог рођења. Том приликом говор је одржао Коста Кумануди, професор Београдског универзитета, који је изнео ставове југословенски оријентисаних интелектуалаца окупљених око часописа „Југословенска њива“ о потреби економског, политичког и културног зближавања „братских народа.“ Из њихове средине потекли су оснивачи секција Југословенско-чехословачке лиге у Марибору, Љубљани и Цељу 1921, а годину дана касније и у Београду.⁴⁶ Традиционално су сваке године одржавана предавања о Томашу Масарику на Универзитету у Београду, а он је 1920. постао и његов почасни доктор. Поводом обележавања

⁴⁴ Свечани матине Београдске соколске жупе „Душан силни“ и Југословенско-чехословачке лиге... у дворани код „Коларца“ у част 10 годишњице ослобођења и независности Чехословачке републике... Прослави су присуствовали Љуба Давидовић, председник Демократске странке, В. Маринковић, министар спољних послова, др К. Кумануди, министар просвете, адмирал Прица, М. Грол... Свечаност је отворио Миша Трифуновић, министар на расположењу и председник Централног одбора Југословенско-чехословачке лиге... „Прослава Чехословачког народног празника у Београду“, *Политика*, 29. 10. 1927. бр. 7006, 6; Одржана је на Коларцу свечана академија две вечери раније, а увече (28. октобра) чехословачки посланик Флиедер поздравио је југословенске пријатеље преко радија (Радио-Београд преносио концерт чешког филхармонијског оркестра). „Прослава Чехословачког државног празника“, *Политика*, 29. 10. 1932. бр. 8789, 3; Посланик Гирса говорио је на Коларчевом универзитету, организовао свечан пријем у посланству и предао неколико чехословачких ордена од председника републике Бенеша југословенским грађанима (Светиславу Пауновићу, бану вардарске бановине итд). „Јуче је срдачно прослављен празник Чехословачке“, *Политика*, 29. 10. 1936. бр. 10214, 2; „Чехословачко вече београдског соколства“, *Политика*, 29. 10. 1938. бр. 10927, 8.

⁴⁵ Одржана је свечаност у 8 часова, у дворани хотела Бајлони, коју је приредила београдска чехословачка колонија поводом чехословачког дана ослобођења и изведено је неколико чехословачких композиција. Чехословачки посланик Јан Шеба био је на тој свечаној академији. „28. октобар“, *Политика*, 28. 10. 1924, бр. 5931, 4.

⁴⁶ У питању су следећи интелектуалци и политичари југословенске оријентације: Коста Кумануди, Раденко Станковић, Јурај Деметровић, Алберт Крамер, Драгутин Прохаска и др. Љ. Димић, *н. д.*, 292-293.

седамдесетпетегодишњице Масариковог рођења, архитекта Момир Коруновић као прашки ђак говорио је на поселу „Београдског Сокола“ на Звездари о свесловенској идеји.⁴⁷ Предавања и свечане академије поводом рођендана председника Масарика одржаване су најчешће у просторијама Чехословачког Дома,⁴⁸ Југословенско-чехословачке лиге,⁴⁹ Касини, соколанама и другим пригодним местима. Масариков рођендан је прослављан и другим крајевима Југославије уз пригодне говоре и уметничке програме (Ниш, Мостар, Туприја, Скопље, Крагујевац, Сарајево), а на академији 1930. у Новом Саду, поред политичара, међу говорницима је био и адвокат Јан Булик, Словак.⁵⁰ Масарик је 1930. проглашен и за почасног доктора Универзитета у Љубљани.⁵¹ Свечане академије у Београду и унутрашњости врло често су организовала удружења Сокола, као што је то пример у Туприји 1931, када су приредили програм у гимназији.⁵²

Приликом обележавања 100-годишњице Матице српске у Новом Саду 1927. године проглашено је осморо Чеха и Словака, од укупно двадесет пет еминентних личности, за иностране почасне чланове Матице. Међу њима се на првом месту налазио Томаш Масарик, а потом професори Јован Махал, Ђорђе Поливка, Карло Кадлец, Лубор Нидерле, Јосиф Шкулгети, министар Милан Хоца и Јосиф Холачек, академик Чешке академије. Почетком 30-тих година XX века уз „Масариков култ“ публикације Матице српске све већу пажњу су посвећивали Едуарду Бенешу, кога је Матица српска 1937. изабрала за иностраног почасног члана.⁵³

Поводом прве прославе Чехословачке независности 1919. Краљевина СХС послала је у име престолонаследника Александра делегацију на челу са генералом Хацићем, министром војске, који је том приликом одликовао 48. пук и предао му заставу, а сам пук је преименован у чешко-српски пук „Југославија.“⁵⁴ Празник независности 28. октобра сваке године свечано је прослављан у Чехословачкој иако је југословенска штампа о њему спорадично извештавала.⁵⁵ Занимљиво је споменути да су се у време овог празника између Чехословачке и Југославије традиционално одржавале пријатељске фудбалске утакмице у Прагу.⁵⁶

⁴⁷ „Соколи Масарику“, *Време*, 9. 3. 1925, 5.

⁴⁸ „Прослава рођендана председника Масарика у Чехословачком Дому“, *Време*, 7. 3. 1929, 3; „Рођендан г. Масарика“, *Правда*, 7. 3. 1931, 1.

⁴⁹ „Прослава рођендана председника Чехословачке Масарика“, *Правда*, 6. 3. 1933, 2; „Свечана прослава рођендана Томаша Масарика у Београду“, *Правда*, 5. 3. 1934, 3.

⁵⁰ „У унутрашњости земље Масариков дан прослављен је такође врло свечано“, *Време*, 11. 3. 1930, 7.

⁵¹ „Почетак Масарикове прославе“, „Наша делегација у свечаној аудијенцији“ и „Масарик почасни доктор Универзитета у Љубљани“, *Политика*, 7. 3. 1930, бр. 7845, 4.

⁵² „Свечана прослава Масариковог рођендана“, *Време*, 15. 3. 1931, 7.

⁵³ Божидар Ковачек, *Избори чешких великана за почасне чланове Матице српске између два светска рата*, Od Moravy k Moravě, Z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století, Од Мораве до Мораве, Из историје чешко-српских односа у 19. и 20. веку, Брно, 2005, 189-196.

⁵⁴ „Чешки празник“, *Политика*, 28. 10. 1919. бр. 4216, 2.

⁵⁵ „Чехословачки народни празник“, *Политика*, 29. 10. 1926, бр. 6650, 7.

⁵⁶ „Катастрофалан пораз државног тима у Прагу (Чехословачка – Југославија 7 : 0)“, *Политика*, 29. 10. 1925, бр. 6291, 6; „Чехословачка – Југославија 7 : 1“, *Политика*, 29. 10. 1928,

Догађаје културног и спортског садржаја између Југославије и Чехословачке, као и рад Југословенско-чехословачке лиге, пратила је готово целокупна југословенска штампа како режимска, тако и опозициона, од београдских листова „Времена“, „Правде“, „Политике“, па до словеначких новина „Јутро“, „Словенец“, „Словеначки народ“ и обавештавала ширу јавност како о самим догађајима, тако и о циљевима, раду и делатности саме Лиге.

СТВАРАЊЕ И РАД ЈУГОСЛОВЕНСКО-ЧЕХОСЛОВАЧКЕ ЛИГЕ У БЕОГРАДУ

Врло брзо после Првог светског рата у престоницама Чехословачке и КСХС (КЈ), Прагу и Београду, настала су прва удружења, касније названа Чехословачко-југословенска лига и Југословенско-чехословачка лига. Ова удружења су се ангажовала на ширем повезивању две земље, на организовању свечаности поводом државних празника, годишњица, концерата, представа, путем свечаних академија, трибина, позоришних представа, радио-преноса, довођења појединих научника, професора, музичара и уметника, отварања библиотека, слања књига, организовања курсева језика итд. Удружења су уз државну помоћ готово сваке године у току лета слала групе деце из Чехословачке на море и учење српскохрватског језика у Југославију, а по реципроцитету деца из Југославије одлазила су у Праг и унутрашњост Чехословачке на месец дана, где су учили чешки језик, дружили се са вршњацима и стицали знања о чешкој и словачкој култури. Чехословачки ученици били су гости вршњака у Југославији у њиховим породицама, а слично томе и деца из Југославије дочекана су у Чехословачкој. Посредством Југословенско-чехословачке лиге, током 20-тих и 30-тих година, подржане су и помогнуте бројне студијске екскурзије које су одлазиле у једну или другу земљу.

После Првог светског рата, још крајем 1918, основана је „Југословенска комисија“ у Прагу, како је писао Момчило Милошевић,⁵⁷ која се бавила разноврсним културним активностима, а која је 1921. преименована у Чехословачко-југословенску лигу. Сличан покрет јавио се у КСХС у неколико већих градова, првенствено у Словенији, Марибору, Љубљани, Цељу, а тек касније у Београду, Сарајеву, Скопљу и унутрашњости Југославије. После предавања др Драгутина Прохаске⁵⁸ у Трећој београдској гимназији и запаженог чланка у „Политици“ јавио се већи број угледних Београђана и интелектуалаца који су били за шире повезивање за Чехословачком. Оснивачки састанак је одржан 3. децембра 1922. када је формирана Југословенско-чехословачка лига у Београду. Убрзо по оснивању овом удружењу приступили су истакнути српски интелектуалци, политичари, уметници, научници као што су академици географ Јован Цвијић, геолог Јован Жујовић, математичар Богдан Гаври-

бр. 7363, 9; „Чехословачка – Југославија 4 : 3“, *Политика*, 29. 10. 1929, бр. 7718, 10.

⁵⁷ Момчило Милошевић (Пирот 12. 4. 1889 – Београд, 9. 12. 1975), професор, књижевник, театролог, редитељ, дугогодишњи председник Југословенско-чехословачке лиге у Београду.

⁵⁸ Драгутин Прохаска (Осијек, 7. 5. 1881 – Праг, 16. 9. 1964), професор књижевности, лектор, просветни референт у посланству Југославије у Прагу (1921–1933), доцент на прашкој Високој школи за економију.

ловић, филолог Александар Белић, генерал Стеван Хаџић, вајар Петар Палавичини, драматург Бранислав Нушић, писац Марко Цар, дипломата и писац Јован М. Јовановић, владика Доситеј, министар Тугомир Алауповић, гувернер Народне банке Игњат Бајлони, вођа Демократске странке Љуба Давидовић и многи други.⁵⁹ Одбор лиге је 12. децембра за председника изабрао генерала Војислава Живановића,⁶⁰ за потпредседника историчара Чедомиља Марјановића⁶¹, за секретаре професора средње школе Михаила Градојевића⁶² и архитекту Светомира Лазића⁶³, а за чланове средњошколске професоре Милорада Павловића⁶⁴ и Петра Илића, инжењера Рајка Вујића, вајара Петра Палавичини, инжењера Миливоја Радосављевића, др Гакловића, управницу основне школе Јелу Ивановић, професорку гимназије Катарину Јовичић, учитељицу Станију Милутиновић, као и Ружицу Радојковић.

Убрзо по стварању Лиге у Београду, Чедо Марјановић је 1923. основао „Словенску школу“ где су изучавани сви словенски језици. У дворани Друге мушке гимназије приређена је свечаност поводом седамдесетдругог рођендана председника Масарика (марта 1923) на којој је говорио Јован Жујовић, председник Српске Краљевске Академије. У великој дворани Универзитета, Београдска лига је организовала предавање инжењера Ранка Вујовића, поводом 70-годишњице чешког књижевника Јозефа Холачека. Професор Градојевић одржао је у априлу предавање о чехословачком соколству. Певачко друштво „Станковић“ организовало је турнеју у Чехословачкој, па је у октобру одржан концерт у Прагу, потпомогнут од стране Лиге.⁶⁵

Наредних година проширена је сарадња Прага и Београда. Секретар прашке Лиге Антонин Берингер посетио је 1924. Београд, успостављајући чврши контакт Лига две престонице, а затим је Градојевић упућен у Праг у циљу ширења даље сарадње. Први конгрес свих југословенских лига одржан је 1925. у Рогашкој Слатини, када је створен Савез Југословенско-чехословачке лиге. У неколико већих југословенских градова формиране су одбори (подружнице) Лиге. Милош Трифуновић, тада министар вера, изабран је за председника Савеза, а на чело београдске Лиге постављен је књижевник Милорад Павловић Крпа. Југословенска делегација отпутовала је јула 1926. на Конгрес свих југословенских и чехословачких лига у Праг. Делегација је присуствовала и помену на гробљу српских војника у Оломо-

⁵⁹ Момчило Милошевић, *Десет година рада Југословенско-чехословачке лиге у Београду*. *Československo-jihoslovanská revue*, 4, 1932/33, 121-126; Љ. Димић, *н. д.*, 293.

⁶⁰ Војислав Живановић (Крагујевац, 26. 1. 1870 – Ћуприја, 17. 2. 1932), генерал, професор на Војној академији, учесник ратова 1912–1918, начелник штаба Друге армије и командант Југословенске дивизије, одликован Карађорђевог звездом с мачевима.

⁶¹ Чедомиљ Д. Марјановић (Ћуприја, 17. 1. 1872 – Београд, 15. 2. 1947), теолог, професор, историчар.

⁶² Михаило Градојевић (Београд, 27. 11. 1885 – Београд, 27. 12. 1956), ентомолог, професор.

⁶³ Светомир Лазић (Доњи Милановац, 12. 11. 1894 – ?, 1985), архитекта.

⁶⁴ Милорад Павловић Крпа (Београд, 4. 10. 1865 – Београд, 29. 1. 1957), средњошколски професор, преводилац, књижевник, уредник Народне одбране, национални радник.

⁶⁵ Народна библиотека Србије, Р – 984, Момчило Милошевић, *Десет година Југословенско-чехословачке лиге у Београду*, 18. 12. 1932.

уцу, где су говорили министри Милош Трифуновић и Милан Сршкић. Преко београдске Лиге одржана су предавања о Масарику, чехословачком народу, барокном Прагу, раду чехословачких учитељица и дата је подршка штампању књига Михаила Градојевића „Кроз чехословачке шуме“ и Драгутина Прохаске „Масариков зборник“. Лига је 1926. активно учествовала у свечаностима поводом доделе одликовања Крагујевцу и Шапцу чехословачких ратних ордена и приликом првог доласка чехословачких парламентарца у Београд.⁶⁶ Посета седамдесет два чехословачка парламентарца Краљевини СХС у октобру означила је нову фазу у културном раду и општем зближавању. Том приликом донета је одлука о оснивању Међупарламентарне комисије чији је циљ унапређење културних и економских веза две државе. Њеним формирањем трасиран је нови пут у југословенско-чехословачкој културној сарадњи изразито офанзивног карактера који би требало да обухвати све делове становништва и све историјске области у обе државе. Намера је била да обнављање старих историјских и културних веза и подстицање интензивног културног повезивања у свим сферама људске делатности (од основне, средње, стручне и универзитетске наставе до народне просвете, књижевности, свих области уметности и науке) послуже будућности. Неколико месеци касније, фебруара 1927, дошло је до узвратне посете југословенских парламентарца Прагу и започео је рад Међупарламентарне комисије. О озбиљности са којом је југословенска страна приступила овом задатку сведочили су висока политичка позиција и страначка структура Одбора Међупарламентарне комисије (Милан Грол, Сахиб Баљић, Ђуро Басаричек, Људевит Пивко и Војислав Јањић као председник). О приступу и важности културне сарадње Београда и Прага сведочи и заједнички Програм културне заједнице Чехословачке Републике и Краљевине СХС донет после дискусија вођених од 16. до 18. фебруара 1927. године. Програм је просветним властима обе државе налагао да се у свим школама обрати пажња у оквиру наставних предмета, а „нарочито обуци језика, земљописа, историје и науке о грађанским дужностима и правима, у што већој мери на другу земљу“. Међутим, југословенски политичари нису могли да се договоре када је у питању јединствена просветна политика, јер је на простору Краљевине СХС важило 37 различитих школских прописа. Друга значајна мера Програма односила се на потребу темељног образовања и систематичног упознавања наставника са историјом, културом, језиком и обичајима становништва друге државе, као и међусобна размена уџбеника, географских карата, фотографија, филмова, геолошких и ботаничких збирки и слично. Програм је предвиђао да целокупан културни и просветни рад буду организовани по принципу реципроцитета. Поред Програма била су израђена и Правила о културној заједници да целокупан рад високих школа у Чехословачкој и Краљевини СХС буде изједначен у потпуности.⁶⁷

Трећа међупарламентарна конференција одржана је у Београду и Купарима, маја 1928, када је извршена даља конкретизација идеја и донета тзв. Дубровачка културна резолуција која је обухватала просвету и школство, социјални положај студената, уметност и туризам. Посебан допринос у раду на културном и просветном повезивању две државе дало је Министарство просвете у Београду оснивањем Одсека за културну сарадњу са Чехословачком на чије чело је постављен Момчило Милошевић. Милан Сршкић, тада министар правде, изабран је 1929. за председни-

⁶⁶ Исто

⁶⁷ Љ. Димић, *н. д.*, 295-298.

ка Савеза, а за председника београдске Лиге Момчило Милошевић. Његовим постављењем уследио је још агилнији рад Министарстава обе државе и појачала се активност Југословенско-чехословачке лиге (одржани су конгреси у Плзenu јуна 1928. и Сарајеву 1929. године). Посредством Лиге одржано је 1929. неколико изложби југословенских уметника у Прагу, а једна од интересантнијих била је изложба цртежа Љубомира Ивановића.⁶⁸

Без сталне финансијске потпоре почетком 30-тих, Југословенско-чехословачка лига разгранала је своју делатност на афирмацији словенске узајамности и чехословачке културе. Одржавани су концерати и позоришна гостовања који су презентовали чешко и словачко наслеђе, извођени од стране уметника из Чехословачке Републике, а неретко су преношени преко радија. О напретку културне сарадње и повећаном интересовању публике сведоче бројне књижевне вечери, тематска предавања, свечане академије и слично.⁶⁹ Одржавани су курсеви чешког и словачког језика који су били добро посећени, а и број чланова Југословенско-чехословачке лиге стално се повећавао. Посредством Југословенско-чехословачке лиге 1930. послато је више стотина књига подружницама у земљи и иностранству, као и новчана помоћ Југословенској читаоници у Прагу. Коста Кумануди, професор и министар, изабран је 1930. за председник Савеза Југословенско-чехословачке лиге, који је унапредио рад Савеза. Међутим, ни он није успео да издејствује да Влада Краљевине Југославије редовно и издашније новчано помаже Савез и подружнице Лиге. Поред политичара у руководству Лиге налазили су се још адвокати, лекари, професори, официри, чланови чехословачког посланства у Београду итд. Може се закључити да су то били представници тадашње београдске и југословенске интелектуалне, привредне, војне и културне елите. Лига је 30-тих година имала у Београду 450 чланова, а у Загребу преко 250, што указује на њену снагу у друштву.⁷⁰

Чехословачко-југословенска лига у Прагу покренула је још у првој половини 20-тих година свој часопис који је Влада Чехословачке новчано подржавала. Потписивањем Декларације о школским и културним везама Југославије и Чехословачке обе државе су се договориле о издавању двојезичног часописа под називом „Чехословачка-Југословенска ревија“ (*Československo-Jugoslovenska revue*), који је излазио од 1931. до 1939, а у циљу унапређења чешке, словачке и југословенске славистике и културе. Обе државе давале су годишње субвенције за излазак часописа који је излазио у Прагу.⁷¹

Чехословачко-југословенска лига у Братислави основала је 1931. библиотеку и преко Савеза Југословенско-чехословачке лиге молила за помоћ у виду литературе што јој је и достављено у виду више стотина књига. Организовао је неколико

⁶⁸ Љубомир Ивановић (Београд, 12/24. 2. 1882 – Београд, 23. 11. 1945), српски сликар и графичар.

⁶⁹ НБС, Р – 984, Момчило Милошевић, *Десет година Југословенско-чехословачке лиге у Београду*, 18. 12. 1932. Љ. Димић, н. д., 300.

⁷⁰ Исто, 301.

⁷¹ АЈ, 66-443-702, Извештај посланства КЈ у Прагу од 17. 3. 1936. Министарство просвете у Прагу одобрило је 1930. Чехословачко-југословенској Лиги у Прагу субвенцију од 25.000 круна, Министарство просвете у Београду је 30. 3. 1932. одобрило 35.000 динара, а субвенција за часопис 1936. била је 23.000 круна; Александра Корда-Петровић, *О значају Чехословачко-југословенске ревије*, Зборник Славистика, 2008, 149-154.

уметничких изложби са радовима Милице и Николе Бешевића, Вере Бојничих, Милана Врбића, Лазара Личеновског, Радмиле Милојевић, Косте Хакмана, Михаила Петровића и других. Предавања су одржали Владимир Ђоровић („Масарик и Југословени“⁷²), Виктор Новак („О значају 28 октобра у чехословачкој историји“), а на Радио Београду Градојевић је говорио о Чехословачкој.⁷² О културној сарадњи два народа сведочи извештај Југословенско-чехословачке лиге у Београду из 1933/1934. када је организовано једанаест концерата чешких и словачких уметника и одржано педесет вечерњих емисија преко Радио Београда посвећених чехословачкој култури. Свему томе треба додати да је током 30-тих Лига у Југославији оформила преко двадесет одбора (позоришта) који су у својој средини организовали културни програм.⁷³ Сличан број одбора са преко 3000 чланова имала је Лига у Чехословачкој Републици. Приликом оснивања одбора Лиге у Бечкерек у и Суботици одржана су пригодна предавања која су била добро посећена. Оснивање сваког новог одбора пропраћено је пригодним програм уз манифестацију пријатељства, словенске солидарности, афирмације националних и државних идеала. Култура је тако стављена у функцију државних политика.⁷⁴

Југословенско-чехословачке лига одржала је крајем јуна 1933. конгрес у Љубљани којим је обележен нови корак у културном зближавању две државе, где је званично затражено да се дотадашња Декларација о културним односима правно преведе у обавезујућу Културну конвенцију коју би ратификовала оба парламента. Предвиђено је формирање комисије која би радила на повезивању и координацији рада свих југословенско-чехословачких културних организација, као и Комисије за цензуру, са циљем да проналази филмове који садржајем дискредитују и омаловажавају словенске народе, а да утиче на пропагирање квалитетних филмова насталих у словенским кинематографијама.⁷⁵ С тим у вези Конгрес је донео одлуку и да се што више пропагирају словенска музика и уметност емитовањем више концерата преко радио-дифузних емитера и њихових емисија. Иако је већ од раније постојала нека размена певачких друштава, позоришта, писаца, уметника, студената, дистрибуција штампе, литературе, научних часописа, отварања течајева језика, библиотека и другог, Конгрес је подржао да ова размена буде интензивнија, организованија и да се већа пажња посвети словенским ауторима и словенском репертоару. Одлуке Лиге биле су идеалистичке и делом нису могле да буду спроведене, због чега су слични захтеви са Конгреса у Љубљани понављани на наредним конгресима.

Представници Лиге достављали су својим владама одлуке и закључке са конгреса које су врло често остајале неспроведене или је тек нешто мало урађено. Иако су појединци попут Момчила Милошевића, Петра Зенкла и других угледних људи

⁷² НБС, Р – 984, Момчило Милошевић, *Десет година Југословенско-чехословачке лиге у Београду*, 18. 12. 1932.

⁷³ Одбори Савеза Југословенско-чехословачке лиге постојали су почетком 1932. у Београду, Бечкерек, Бледу, Вуковару, Дарувару, Дубровнику, Загребу, Карловцу, Крагујевцу, Крању, Љубљани, Марибору, Новом Саду, Осијеку, Птују, Сарајеву, Скопљу, Славонској Пожеги, Сплиту, Суботици, Сушаку, Цељу, Цриквеници, Шапцу итд.

⁷⁴ Љ. Димић, *н. д.*, 300.

⁷⁵ Исто, 302.

из Југославије и Чехословачке, као ентузијастички учинили доста на популарисању заједништва две државе, они нису могли да обављају посао који су морале да предузму и воде Југославија и Чехословачка преко државних институција или установа. Министарство просвете је тек 1928. формирало Одсек за културну сарадњу са Чехословачком. Агилношћу Момчила Милошевића покренута је институционална и међудржавна сарадња између Југославије и Чехословачке. Првенствено његовим радом, а потом и самог Министарства просвете, године 1929. донета је Декларација о школским и културним везама Краљевине Југославије и Чехословачке Републике. Међутим, активност појединаца, иако су били на високим положајима у министарству, није помогла да се убрза процес приближавања две државе на просветном пољу. Између два рата веровање у заједничку словенску будућност било је заиста велико, посебно у редовима просветних радника. Међутим, просветно искуство једне државе да постане својина друге и стварање духовне заједнице словенских народа није било остварено, јер није било ни времена, нити довољно уложених финансијских средстава.

Пред избијање Другог светског рата Чехословачка је окупирана од стране немачке војске и брзо су покидани сви облици културне и просветне сарадње две словенске државе.

РЕЗИМЕ

Повезивање две блиске државе КСХС (КЈ) и Чехословачке Републике јавило се већ по њиховом формирању крајем 1918. и стварањем хуманитарних и културно-просветних друштава која су деловала у циљу зближавања обе државе. Убрзо су ова хуманитарна друштва названа Чехословачко-југословенска лига и Југословенско-чехословачка лига које су 20-тих и 30-тих година радиле на ширем повезивању ове две земље преко организовања свечаности и прослава државних празника, годишњица, трибина, концерата, позоришних представа, радио-преноса, довођења појединих научника, професора, музичара и уметника, отварања библиотека, слања књига, организовања курсева језика итд. Ова друштва дала су немерљив допринос у културно-просветној делатности стварајући дух братства и повезаност два словенска народа. Међутим, политичким договорима влада КСХС и Чехословачке, иако су још Уговором о Савезу 14. августа 1922. предвиделе да буде проширен и на културно поље, он је тек новембра 1929. употпуњен доношењем Декларације о школским и културним везама КЈ и Чехословачке Републике. Та Декларација практично је отворила пут за бржи и несметани рад обе владе на културно-просветном пољу. Услед све већег броја југословенских студената у Чехословачкој, краљ Александар и југословенска Влада, почетком 30-тих година, дали су новац за изградњу студентског дома који је саграђен 1933. у Прагу (Александров дом). У Прагу се школовало више познатих имена из света уметности као што су Љубица Марић, Војислав Вучковић и други, али највећи број је одлазио на техничке и пољопривредне факултете. Доношењем Декларације о школским и културним везама Југославије и Чехословачке установљене су награде за писмене радове, поводом празника независности Чехословачке 28. октобра и у Југославији за школски празник Светог Саве. Блискост две државе довела је до заједничког издавања „Чехословачко-југословенске ревије“

која је штампана двојезично и обе владе су 30-тих година финансирале њено излажење у пропагандном циљу ради унапређења чешке, словачке и југословенску културе. Сталним радом Лиге у Прагу и Београду, њиховим посредовањем, током 20-тих и 30-тих година, уз државну помоћ, у току лета упућивана су деца из Чехословачке на море и учење српскохрватског језика у Југославију, а деца из Југославије слата су у Праг и унутрашњост Чехословачке где су учили чешки језик и са вршњацима кроз игру стицали знања о чешкој и словачкој култури. Посредством Лига у Београду и Прагу, иако су имале скромна материјална средства, подржане су бројне манифестације, предавања, концерти, позоришне представе, уметничке изложбе, универзитетски професори, студенти итд. Представници Лиге позивани су да учествују у раду међудржавних комисија, а њиховим ангажовањем обе државе су обезбеђивале и додељивале студентске и средњошколске стипендије и новац за најбоље писмене радове.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- АЈ, 66 (Министарство просвете КЈ),
- Народна библиотека Србије (НБС), Р – 984 Момчило Милошевић
- *Време*
- *Политика*
- *Правда*
- Vanku, Milan. *Mala antanta 1920-1938*, Titovo Užice, 1969.
- Димић, Љубодраг. *Југословенско-чехословачке културне везе (1918–1938): Прокламовано и стварно*, Od Moravy k Moravě: Од Мораве до Мораве. III. Брно – Нови Сад, 2017, 291-308.
- Ковачек, Божидар. *Избори чешких великана за почасне чланове Матице српске између два светска рата*, Od Moravy k Morave, Z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století, Од Мораве до Мораве, Из историје чешко-српских односа у 19. и 20. веку, Брно, 2005, 189-196.
- Корда-Петровић, Александра. *О значају Чехословачко-југословенске ревије*, Зборник, *Славистика*, књ. 12, Београд, 2008, 149-154.
- Милошевић, Момчило. *Десет година рада Југословенско-чехословачке лиге у Београду*. Československo-jihoslovanská revue, 4, 1932/1933, 121-126.
- Митровић, Момчило, *Сарадња Београдског универзитета са универзитетима у Чехословачкој 1918–1939.*, Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, свеска 1. Брно, 2006, 299-310.
- *Arhitektonske spone Beograd – Prag*, Beograd 1997.
<http://beogradskonasledje.rs> (приступљено 14. 4. 2020)

Dragoš PETROVIĆ, MA

CULTURAL COOPERATION BETWEEN YUGOSLAVIA AND CZECHOSLOVAKIA BETWEEN TWO WORLD WARS

Summary

Cooperation between two politically close countries such as the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (KSCS/KY) and Czechoslovakia emerged immediately after establishment of these countries at the end of 1918 and by forming charity and cultural and educational associations that acted in order to bring two countries closer to each other. Soon after, those charity associations were called Czechoslovak-Yugoslav League and Yugoslav-Czechoslovak Leagues that during the twenties and thirties were working toward bonding those two countries with each other by organizing festivities and celebrations of state holidays, anniversaries, concerts, forums, theatrical plays, radio broadcasts, by bringing in scientists, professors, musicians and artists, by opening public libraries, exchanging books, organizing language courses, etc. These associations had made an immeasurable contribution to cultural and educational activity by creating a spirit of brotherhood and connectedness of two Slavic peoples. However, even though the treaty between Czechoslovakia and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes that was signed on August 14 in 1922 envisaged cultural cooperation between two countries, the Declaration of educational and cultural ties between the KY and Czechoslovakia was not signed until November 1929. That Declaration practically opened up a path to faster and unobstructed work of both governments in the cultural and educational field. Because of the increasing number of Yugoslav students in Czechoslovakia, King Alexander and Yugoslav government, at the beginning of the thirties, financed building of the dormitory for Yugoslav students in Prague that was finished in 1933 and named after King Alexander. Several prominent names from the art world studied in Prague, such as Ljubica Marić, Vojislav Vučković and others, but most students studied at the Faculty of Engineering and the Faculty of Agriculture. The Declaration of educational and cultural ties between Yugoslavia and Czechoslovakia established awards for written works concerning independence of Czechoslovakia on October 28 and concerning St. Sava's Day in Yugoslavia. The cooperation of the two countries led to the publishing of a joint magazine the Czechoslovak-Yugoslav Review, it was bilingual and financed by both countries during the thirties for propaganda purposes – promotion of Czech, Slovak and Yugoslav culture. Through work of The League in Prague and Belgrade, by its mediation with state support, children from Czechoslovakia were sent to the Adriatic coast on vacation and to study Serbo-Croatian language in Yugoslavia during summer, and children from Yugoslavia were sent to Prague and inner Czechoslovakia where they studied language and with their peers, through games, they were acquiring knowledge about Czech and Slovak culture. With the help of the League in Belgrade and Prague, even though the League had modest financial means, numerous festivals, lectures, concerts, theatrical plays, art exhibitions, university professors, students, etc. were supported. The representatives of the League were invited to participate in the work of inter-state commissions and with their engagement both countries provided and awarded stipends to both university and high school students and money for best written works.